

Zlín nepostavený – nerealizované projekty Vladimíra Karfíka pre firmu Baťa

Ladislava Horňáková

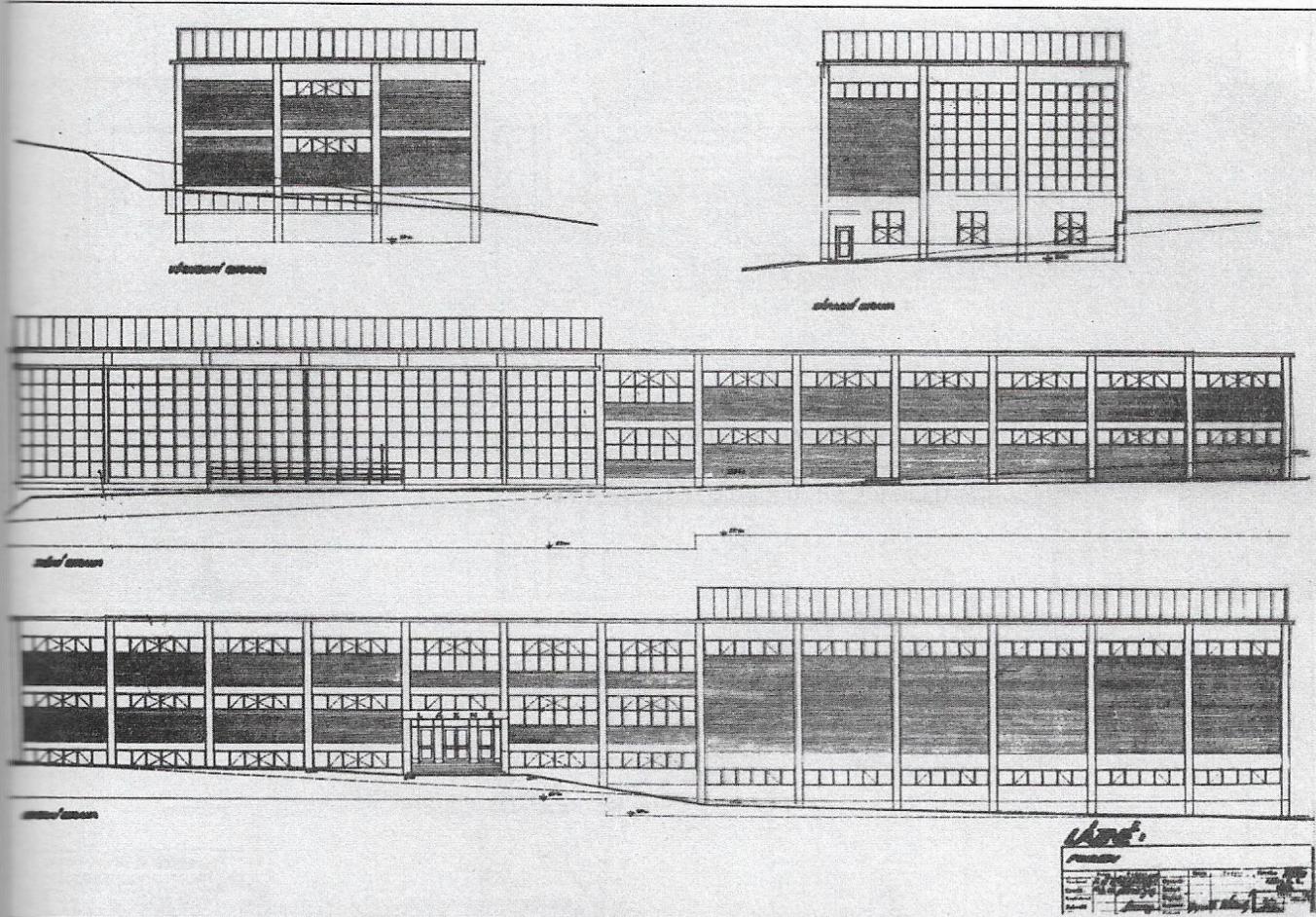
Státní galerie ve Zlíně (od července 2001 pod novým zřizovatelem Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně) se více než desetiletí věnuje systematickému odbornému zpracování a prezentaci architektury 20. století ve zlínském regionu a tvorbě výrazných osobností architektury působících v této oblasti v širších, kulturně-historických souvislostech. Do archívů galerie byla v průběhu let získána i řada materiálů, které se staly podnětem pro přípravu výstavy s pracovním názvem „Nepostavený meziválečný Zlín“. Shodou okolností vydal v roce 1999 architekt Pavel Novák publikaci Zlín nepostavený, zaměřenou především na zlínskou poválečnou architekturu. Na základě těchto impulsů vznikl projekt společné výstavy ZLÍN NEPOSTAVENÝ – neuskutečněné projekty 1918-1998, která mapovala nerealizované projekty minulého století pro Zlín a blízký Baťov-Otrokovice. Prezentace 140 nerealizovaných návrhů veřejných staveb a urbanistických studií byla rozdělena do dvou částí – první seznámila s tvorbou do roku 1948 (autorka Ladislava Horňáková), druhá část představila situaci od padesátých do konce devadesátých let (autor Pavel Novák). Výstava proběhla v prostorách Domu umění ve Zlíně od 29. února do 2. dubna 2000 a vedle rozsáhlé fotografické i původní plánové dokumentace a archivních materiálů byly součástí expozice i modely Lorencova prvního návrhu Společenského domu ve Zlíně (z něhož byl realizován pouze skelet a stavba byla dokončena Vladimírem Karfíkem v roce 1931) a územního plánu Gottwaldov - centrum 1980-2000¹⁾. Některé z projektů nebyly dosud vůbec vystaveny, část byla již v jiných souvislostech v galerii prezentována²⁾. První část expozice do roku 1948 představila na 90 návrhů, rozdelených tematicky na projekty společenských domů, kin, divadel, zdravotních staveb, hotelů, sportovních areálů, sakrálních staveb, památníků a na urbanistické studie. Instalace evokovala možnost srovnání přístupu architektů k zadáným úkolům

i sledování vývoje názorů na jednotlivé projekty z pozice investora - firmy Baťa. Zatímco pod vedením Tomáše Bati byl u výrobních i veřejných staveb důrazně kladen požadavek na efektivitu a stavebník se při realizaci svých vizí opíral především o „firemního“ architekta F. L. Gahuru nebo poradce pro architekturu města Josefa Gočára, jeho nástupce, nevlastní bratr Jan A. Baťa, požadoval od architektů „větší reprezentativnost a světovost“ firemních staveb³⁾) a obracel více pozornost i mimo vlastní projekční a stavební oddělení k renomovaným osobnostem české i světové architektury. Zlínská meziválečná funkcionalistická architektura vždy byla spojena především s firmou Baťa a jejími požadavky, které úzce souvisely s růstem rychle se rozvíjejícího města. Nejvíce materiálů k meziválečné výstavbě Zlína je uloženo v podnikovém archívku akciové společnosti Svit, která fond Baťa spravuje.³⁾ Nerealizovaná díla významných českých architektů pro Zlín – Františka Lydie Gahury, Vladimíra Karfíka, Miroslava Lorence, Josefa Gočára, Jana Víška, Otto Rothmayera, Josefa Havlíčka, Bohuslava Fuchse, Jiřího Voženílka, Josefa Štěpánka, Kamila Roškota, Vladimíra Ukleina, Františka Cubra, Zdeňka Pokorného aj. zůstala většinou zapomenuta v archívech a ani sami autoři je někdy nezmiňují. Výroba a její rozvoj byl u firmy vždy na prvním místě, po roce 1935 ovšem firma stále intenzivněji investovala do svých satelitních výrobních jednotek a sídlišť doma i v zahraničí a tento odliv kapitálu je patrný i ve výstavbě Zlína. Zpočátku nebyla řada meziválečných projektů realizována proto, že nové a neustále se stupňující požadavky předběhly jejich aktuálnost, později, a především v době války, se limitujícím faktorem stal nedostatek volných finančních prostředků.

Částečně realizováno nebo nerealizováno zůstalo ve Zlíně i několik projektů Vladimíra Karfíka. Posuzovány měřítkem realizovaných staveb u firmy jsou sice jen nepatrnou součástí jeho díla, přesto mají svůj význam k dokreslení celkového obrazu o architektovi působení ve Zlíně:

* V roce 1936 navrhuje I. variantu krytých lázní. Lázně měly být, tak jako téměř všechny stavby ve Zlíně, realizovány pomocí univerzálního ocelového bednění převzatého z průmyslových staveb o modulu 6,15 x 6,15 m, se spárováným výplňovým zdivem v kombinaci se skleněnou výplní. Provozně byla budova rozdělena na 3 samostatné části:

1. vanové lázně se sprchami v suterénu

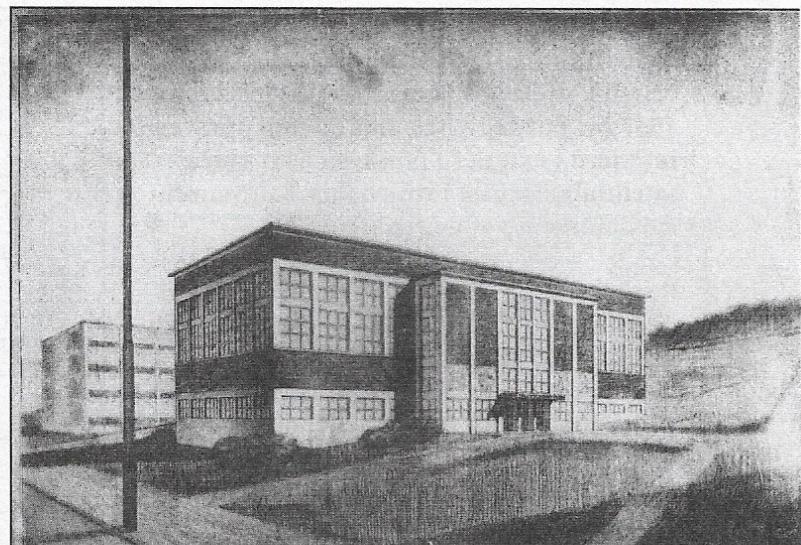
2. parní a léčebné lázně

3. plovárna, navržená podle směrnic a zásad užívaných při stavbách holandských zimních plováren Sportfondsendbad. Plovárna byla určena k zimnímu i letnímu provozu. V letních dnech se měla odsunout celá jižní skleněná stěna haly ke stranám a celá střecha haly měla být odvezena na vedlejší polovinu budovy. Velký důraz byl architektem kláden na ekonomičnost provozu lázní. Realizována byla v letech 1946 – 1950 III. varianta krytých lázní podle projektu z roku 1945, vypracovaná ve spolupráci s Ladislavem Ambrožkem a Josefem Holečkem.

* Další stavbou pro firemní tělovýchovu byl návrh tělovýchovného ústavu z roku 1937.

Patrová budova se zázemím a malým tělocvičným sálem v přízemí a velkým tělocvičným sálem s běžeckou dráhou v patře. Na průčelí na vstupním rizalitu nad vchodem byly reliéfy se sportovními motivy

* Nerealizovaný hotel pro svobodné z roku 1940 měl sloužit pro ubytování vyučených Baťových Mladých mužů a žen bez závazků. Náklady na sedmipatrový hotel byly na plánu propočteny na 3.850.000 K, náklad na 1 pokoj 12.100 K. V hotelu bylo na patře 65 pokojů se společnými chodbami, sociálním zařízením a kuchyňkou. Trojtrakt se dvěma křídly v přízemí, osová vzdálenost železobetono

tonové kostry ve vnitřním chodbovém poli. Vstupní rizalit, varianty fasád. Zábradlí na terasách a balkonech, balkony přístupné...

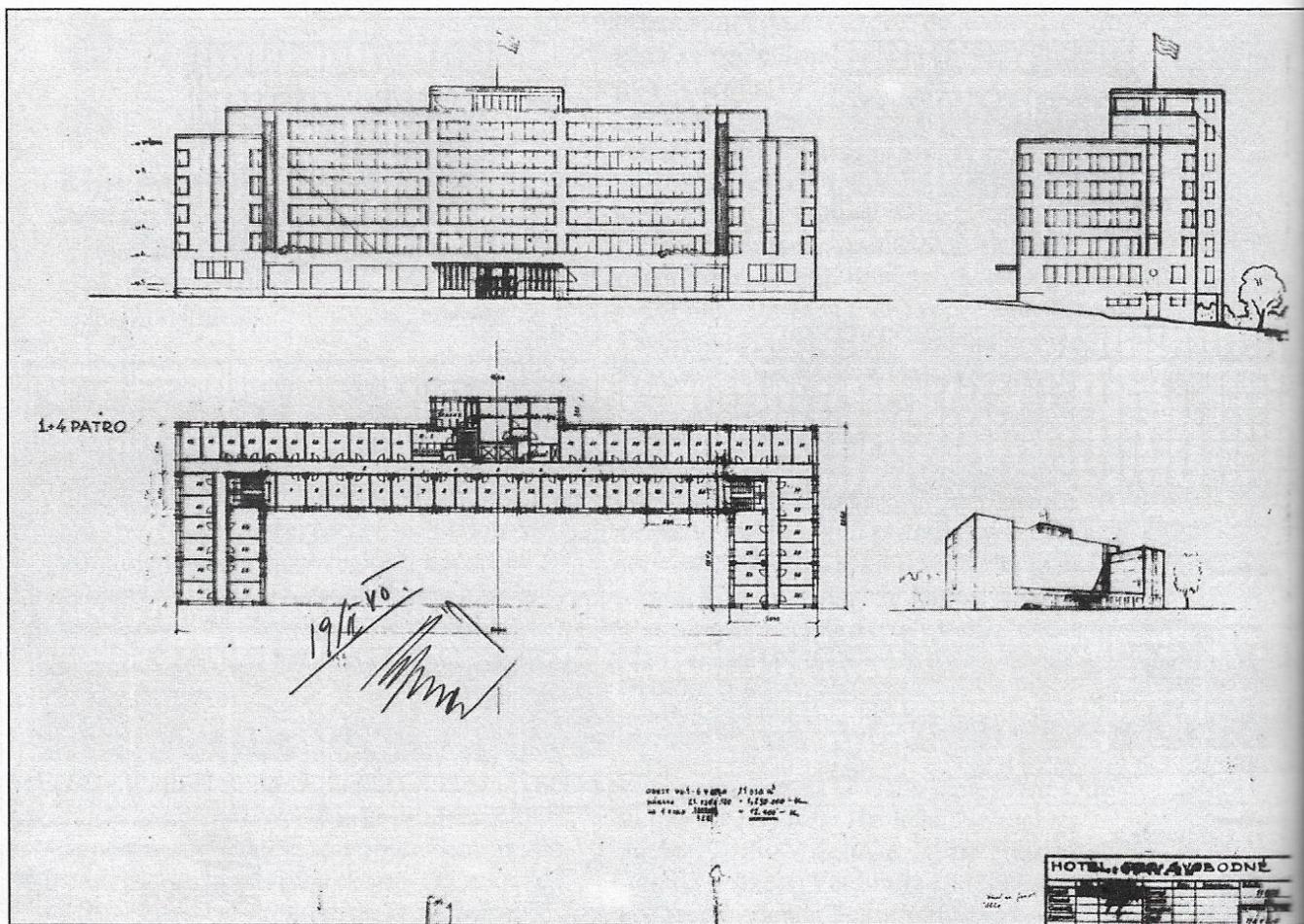
* Další kapitolou jsou Karfíkovy návrhy kostelů:

Baťovská racionalita a strohost se promítla i do sakrálních staveb. Kostely jsou postaveny na kompozici jednoduchých kubických tvarů s užitím standardních konstrukčních modulů a jsou příklady racionálně pojatých sakrálních staveb.

Dva nerealizované kostely
- návrh římsko-katolického kostela

Kryté kúpele
pre Zlín,
návrh 1936

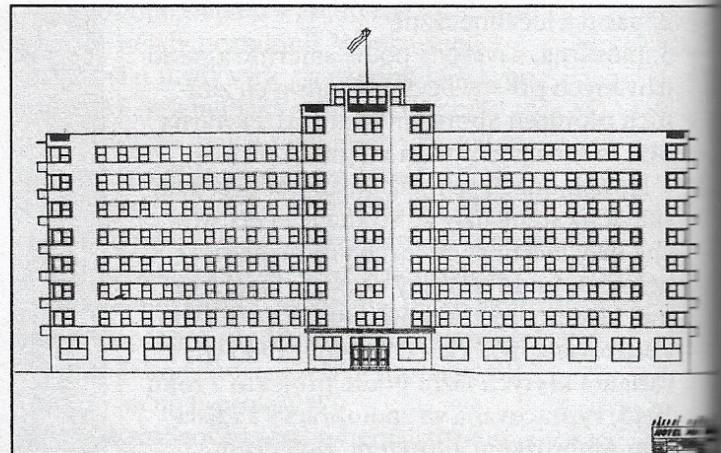
Tělovýchovný
ústav,
návrh 1937

v Prštném, 1935

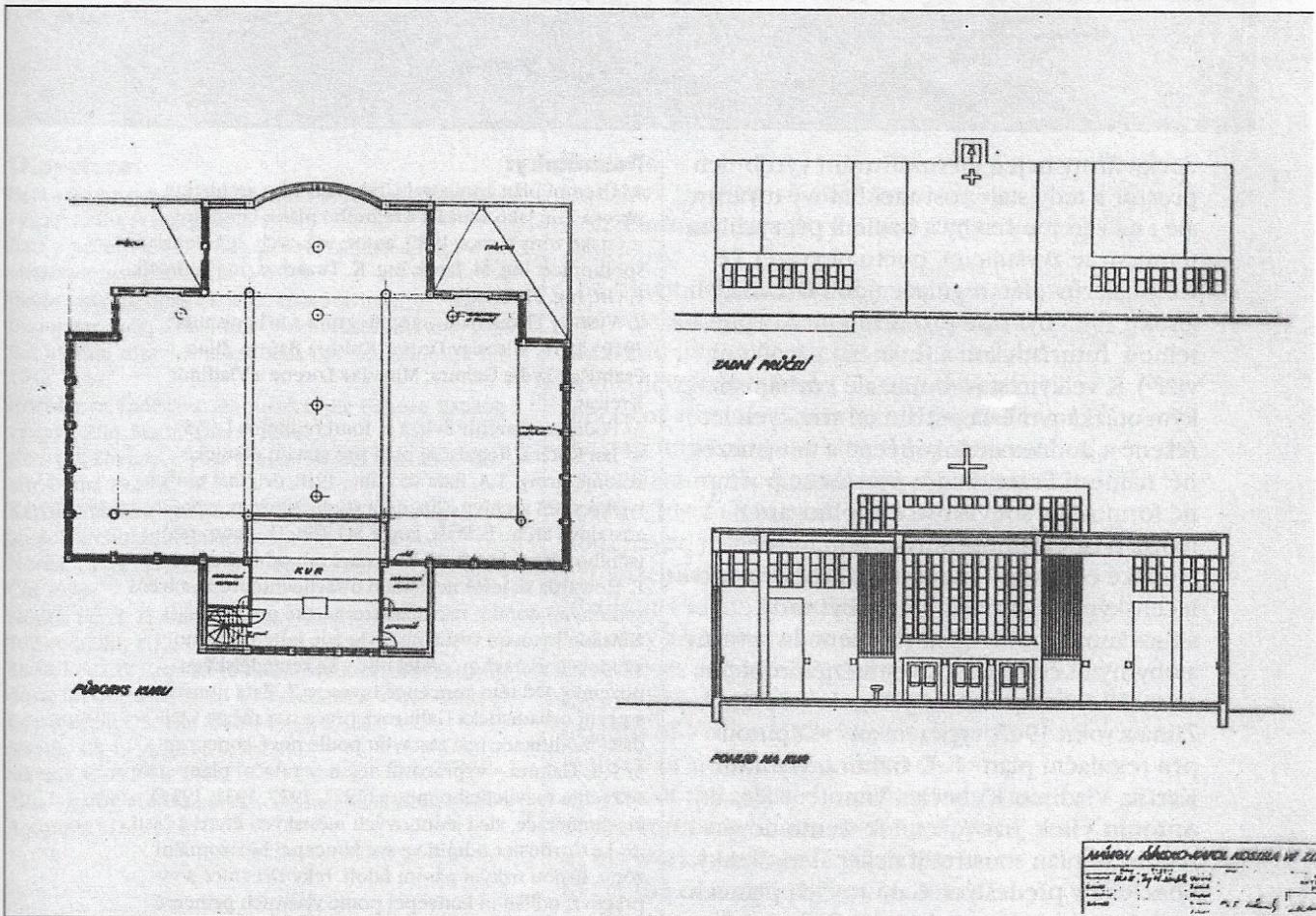
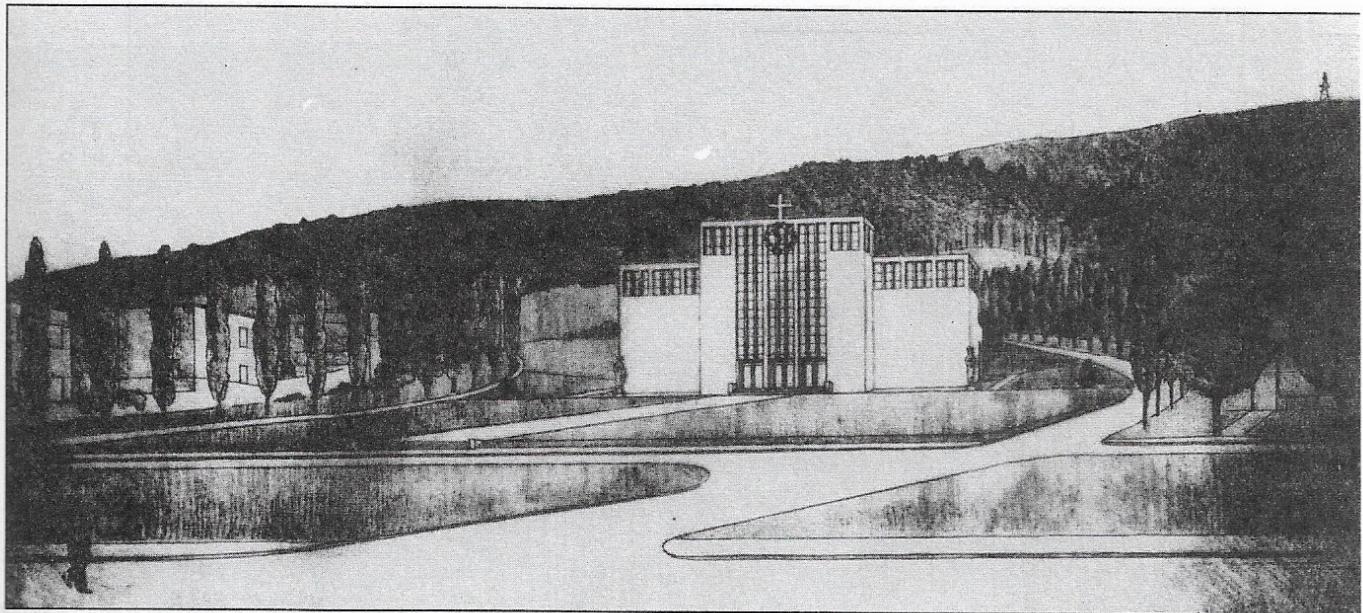
- návrh rímsko-katolického kostela, 1939
Návrh kostela pro Baťov-Otrokovice z roku 1937 byl později s několika dílčími úpravami interiéru i exteriéru postaven jako součást satelitního sídliště firmy Baťa v Baťovanech-Partizánskem v roce 1944.

Pověstný velký důraz firmy Baťa na efektivitu se neodráží v zadávaných projektu ve válečné etapě. Zvláště v případě soutěže na projekt kostela a památníku Tomáše Baťi v Baťově - Otrokovicích byla pravděpodobně určujícím kriteriem snaha dát ve složitých časech práci mimo Němci přísně střežené centrum a možnost zdůvodněného finančního výdělku významným architektům, spojeným dřívějšími zakázkami se Zlínem, nikoliv zájem o následnou realizaci předimenzovaných a monumentálních pojetí, vymykajících se ekonomickým a racionálním požadavkům firmy. Ta byla sice v té době bez přímého vedení Jana A. Baťi, ale pod přísným finančním dozorem Dominika Čipery. Kostel a památník T. Baťi měl být vybudován na místě tragické smrti Tomáše Baťi vmístech, kde se zřítil v letadle. Vyzvání byli architekti F.L. Gahura, J. Gočár, K. Engel, V. Karfík, K. Madlmayer, K. Roškot, O. Rothmayer,

J. Sokol, J. Štěpánek a J. Zasche. Celkovým pojetím se některé z projektů blížily spíše charakteru architektury totalitních systémů v Německu a Sovětském svazu a tedy i poválečnému socialistickému realismu. Firma ani architekti zřejmě s realizací tohoto monumentu oslavného charakteru příliš nepočítali, i když ve válečných letech mohla připomínka velkého zakladatele firmy působit povzbudivě. Karfík svůj soutěžní návrh katolického kostela a památníku Tomáše Baťi v Baťově-Otrokovicích v knize Architekt si spomína na str. 116 charakterizuje: „Ja som urobil návrh pre kostol, pripomínajúci vzdialene anglickú gotiku: veľká veža bola

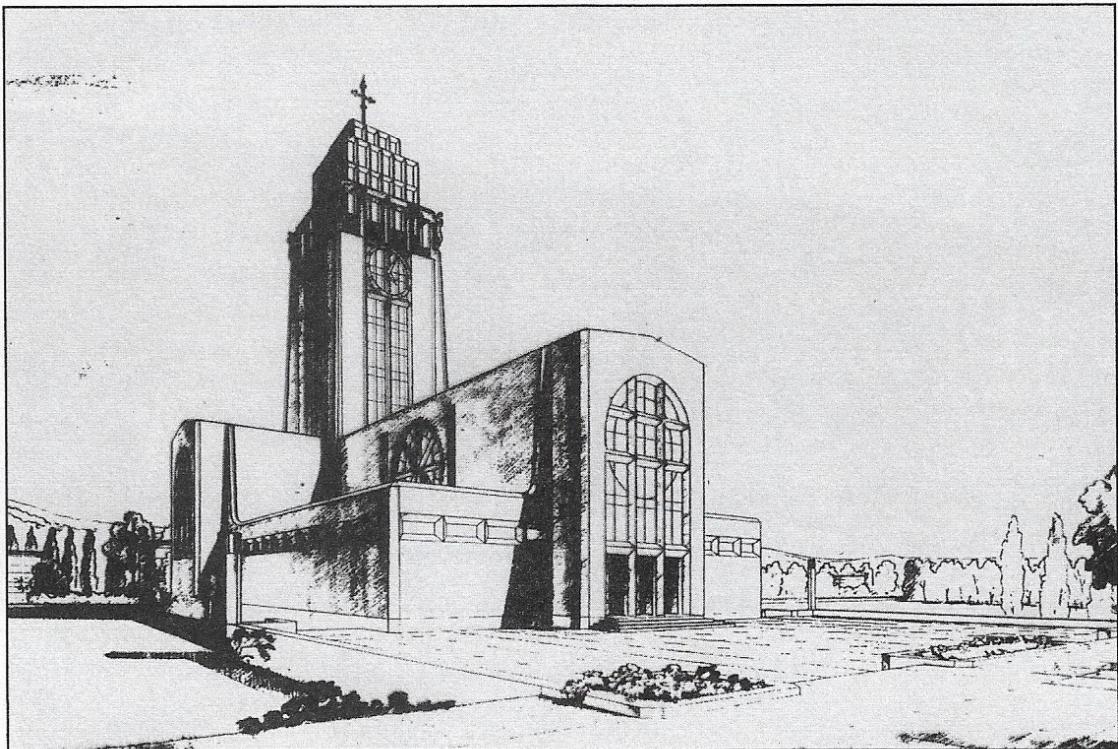
Hotel pre
slobodných,
návrh 1940,
variant
fasády

umiestnená pod križovaním lodí. Táto verzia gotiky bola podaná pomocou odvážnej betónovej konštrukcie, takže som medzi súťažiacimi nevyzeral nemoderne. Prišla vojna a k nijakej stavbe nedošlo.“ V archívu zůstal také nejvýše oceněný návrh Kamila Roškota ze soutěže, varianta projektu kostela měla být realizována ve Zlíně – Prštném (1944). Do svého projektu vjezdu do Zlína od západu ho zahrnul i Bohuslav Fuchs.

Cástečně realizována nebo nerealizována zůstala řada meziválečných urbanistických studií. V době nečekaného růstu firmy od dvacátých let rozvoj města rychle předběhl první plány Jana Kotěry⁴⁾ i pozdější plány architekta Františka L. Gahury⁵⁾. Představy na výstavbu kolonie Letná z roku 1918 nebo Gahurovy návrhy úprav prostoru před továrnou z roku 1924 a 1928 byly rychle překonány novými potřebami a rostoucími poža-

Návrh rím.-katolického kostola v Zlíně, 1939

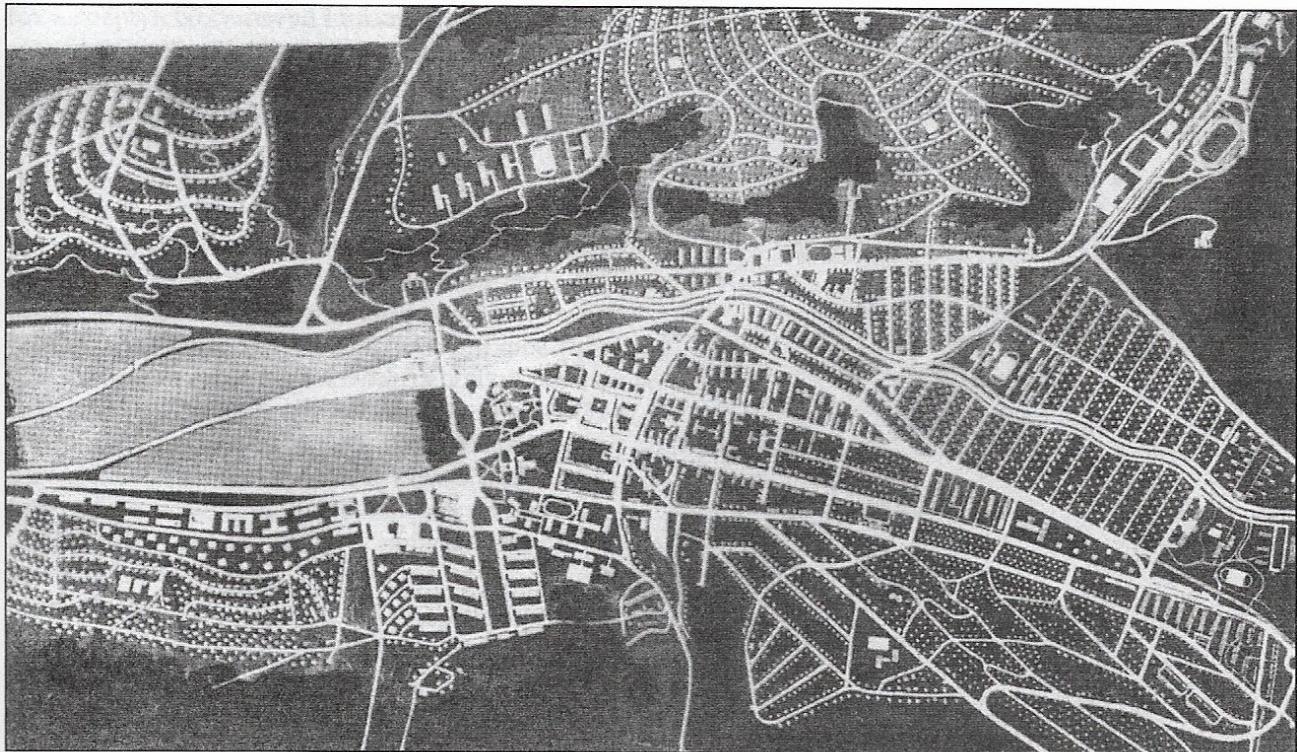

**Kostol
a pamätník
T. Baťu
v Otokoviciach
návrh**

davky firmy nejen na rozširování výrobních prostor a tedy stále rostoucí Baťovy továrny, ale i na veřejné stavby a bydlení při rychlém tempem se zvyšujícím počtu obyvatel. Le Corbusierův plán regulace údolí Dřevnice z roku 1935 byl zase pro firmu neakceptovatelnou futuristickou a finančně náročnou vizí⁶⁾. K velkým stavebním, ale i urbanistickým otázkám města patřilo od třicátých let řešené a dodnes nedokončené a nevymezené náměstí Práce. Tento prostor se postupně formoval v souvislosti s naplňováním teorie o „ideálním průmyslovém městě“. Městské centrum – náměstí s obchody a společenskými institucemi mělo být vždy situováno mezi hlavním vstupem do továrny a obytnými čtvrtěmi.⁷⁾ Nastíněné problémy se snažil řešit i poválečný Regulační plán Zlína z roku 1947, vypracovaný skupinou pro regulační plán - F. L. Gahura, Vladimír Karfík, Vladimír Kubečka, Timoteus Slezák, Antonín Vítěk, Jiří Voženílek. Tento nový regulační plán soustředil nejlepší myšlenky, obsažené v předešlých Gahurových plánech i nové, vyrostlé z potřeb doby. Řada z nich ovšem opět zůstala pouze na papíře.

Poznámky:

- 1/ Územní plán zpracoval Útvar hlavního architekta okresu Zlín jako součást územního plánu centrální městské zóny v roce 1980, autor: ing. arch. Jiří Gebrian, spolupráce: ing. M. Jaroš, ing. K. Tuzarová, ing. F. Březík, F. Ott, ing. M. Zezulka
- 2/ Výstavy Firma Baťa - architektura a urbanismus 1910 - 1950; Miroslav Drofa; Kultura Baťova Zlína; František Lydie Gahura; Miroslav Lorenc a Vladimír Krejcar;
- 3/ Podnikový archív Svit, a.s., fond ředitelna I / 35
- 4/ Jan Kotéra, Regulační plán pro stavbu dělnické kolonie firmy: T.A. Baťa ve Zlíně, 1918, originál uložen v Okresním archívu Zlín, dílčí studie uloženy v pořádku arch. E. Staší, kopie SG Zlín. U tohoto regulačního plánu, který cítil koncepcí zahrádních měst E. Howarda se ještě nejednalo o šachovnicové zastavění rodinnými domky, tak charakteristické pro pozdější zlínskou bytovou výstavbu. Bylo zde ještě počítáno s řadovou zástavbou podél ulic a se zemědělskými pozemky. Od této koncepce investor T. Baťa upustil a první urbanistická Gahurova práce pro město i její další modifikace řeší zástavbu podle nové koncepce.
- 5/ F. L. Gahura - vypracoval nejen regulační plány stále se rychle rozvíjejícího města (1921, 1927, 1931, 1934) či aglomerace, ale i jednotlivých městských čtvrtí a částí.
- 6/ Le Corbusier odmítl ve své koncepci horizontální zónu, danou úzkým pásem údolí řeky Dřevnice a vypracoval odlišnou koncepci podle vlastních principů lineárního města. Rozšířil západním směrem výrobní zónu a upustil od bytové výstavby v údolí. Na terasách dosud nezastavěných jižních svahů vytvořil šest výškových skupin vzájemně propojených obytných domů
- 7/ Náměstí Práce - dílčí úpravy jednotlivých budov na náměstí byly součástí komplexního urbanistického řešení. F.L.Gahura (1935, 1936-37, 1939, 1940 - 1942); B. Fuchs, E. Hruška, J. Gočár (1940 - 1942); J. Voženílek (1948);

Literatura:

Bata - architektura a urbanismus 1910 - 1950, katalog výstavy, Zlín, Státní galerie 1991
Bata - průmyslové závody, péče o zaměstnance, zvláštní otisk časopisu Stavitele, 6, č. 4 - 5
Bata - zvláštní otisk 11. a 12. čísla Stavitele
Budujeme Velký Zlín, Zlín, Obecní zastupitelstvo, 1938
Batův Dům zdraví, zvláštní otisk časopisu Zlín, 19, 1. v. 1936, č. 18
Horňáková, Ladislava: František Lydie Gahura, katalog výstavy, Zlín, Státní galerie 1998
Howard, Ebenezer: Zahradní města budoucnosti, Vesmír, Praha 1924
Karfík, Vladimír: Architekt si spomíná, Bratislava, Spolok architektov Slovenska, 1993
Novák, Pavel: Zlínská architektura 1900 - 1950, Zlín, Čas 1993
Novák, Pavel: Zlín nepostavený, Zlín 1999
Sdělení, Zlín, VIII., 1927, 20. VIII., 1927
Staša, Eduard: Kronika moderní architektury Gottwaldova, In: Gottwaldovsko od minulosti k současnosti 6, Gottwaldov, Okresní archiv 1986, s. 151 - 192
Stavba, 12, 1934/35, č. 9, s. 138
Stavitel, 8, 1927, s. 141
Zlín - Baťov, stavby, návrhy, zvláštní otisk z časopisu Architekt SIA, nedat.

Resumé

Ladislava Horňáková: *Zlín Not Developed – Non-Realised Projects of V. Karfík for Baťa Company*.

The functionalist inter-war architecture in Zlín was always linked with the company Baťa and its requirements, closely related to the developing town. The unrealised pieces of architecture in Zlín, designed by outstanding Czech architects like František Lydie Gahura, Vladimír Karfík, Miroslav Lorenc, Josef Gočár, Jan Víšek, Otto Rothmayer, Josef Havlíček, Bohuslav Fuchs, Jiří Voženílek, Josef Štěpánek, Kamil Roškot, Vladimír Uklein, František Cubr, Zdeněk Pokorný and others are mostly forgotten in archives and neither the architects themselves do not mention them. Several designs of Vladimír Karfík stayed partly realised or non-realised. From the point of view of the realised building structures of the company, this is just a small part of his work but it is of high importance to get the entire picture of his times in Zlín.

Regulační
plán Zlína,
1947